

Tomáš Sedláček*Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street*

– Oxford University Press, 2011.,
352 str.

Sofisticirana, moderna ekonomija, utemeljena na matematici, prije svega je kulturni fenomen i nikako se ne može osloboditi od etike. To je teza koju je još potkraj XX. stoljeća sustavno prolongirao i objasnio indijski ekonomist i filozof Amartya Sen, u mnogim svojim djelima, a posebno u djelu *On Ethics and Economics*. Na tom tragu već početkom ovog stoljeća, a osobito kod prvih naznaka, te sada, u vrijeme svjetske ekonomske krize, javljaju se autori koje bismo mogli nazvati »savjest ekonomske struke«. Jedan od njih je češki ekonomist Tomáš Sedláček, predavač na Karlovom sveučilištu u Pragu, član češkoga nacionalnog gospodarskog vijeća, glavni makroekonomist češke banke (ČSOB) i savjetnik za gospodarska pitanja (od 2001.-2003. g.) nedavno preminuloga češkog predsjednika Vaclava Havela. Sedláček sebe naziva »meta-ekonomistom« što na određeni način definira njegova ekonomska stajališta koja donosi u djelu *Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street*. Predgovor knjizi napisao je Vaclav Havel. Prema njegovu shvaćanju glavna pitanja, na koja ova knjiga želi dati odgovore, jesu sljedeća: Što je ekonomija? Koji je njezin najdublji smisao? Odakle ta tzv. nova religija (ekonomija)

dolazi i kamo vodi? (str. ix.) Složit ćemo se s Havelom i pokušat se na tragu njegovih pitanja osvrnuti na knjigu.

Načelno možemo reći da se Sedláček vraća na filozofsku tradiciju Adama Smitha, Johna Stuarta Milla i Karla Marxa. To je pomalo neobičan put za modernoga ekonomista, no on si je postavio cilj da ukaže na povijesnu interakciju religije, ekonomije i kulture te načine kako religija i kultura oblikuju modernu ekonomsku misao. Početke današnje ekonomije Sedláček vidi već kod drevnih Sumerana, zatim se usredotočuje na Izraelce i Stari zavjet, Grke, kršćanski svijet i konačno dolazi do modernoga doba. Ekonomija je oduvijek bila središnja preokupacija zapadne civilizacije, i prominentni mislioci pojedinih era bavili su se njome. Problem je što ekonomisti danas često nisu ni svjesni izvornih korijena u povijesti zapadne misli, koji oblikuju upravo njihov vlastiti način razmišljanja. Nasuprot toj, gotovo kolektivnoj nesvijesti, Sedláček smatra kako naučavanje moderne »znanstvene« ekonomije ima značajnu religijsku i kulturnu potku, a važnu potporu toj ideji on pronalazi u djelima suvremene ekonomistice Deirdre McCloskey, koja tvrdi kako ekonomija sadrži prikrivene oblike metafizike.

Sedláčekova knjiga podijeljena je u dva glavna dijela, gdje je svaki od tih dijelova podijeljen u sedam poglavlja. U prvom dijelu autor donosi povijesnu analizu ekonomskih ideja, da bi onda u drugom dijelu te iste ideje suočio s današnjom modernom ekonomijom i ukazao na brojne stranputice kojima je ona

krenula. Sedláček se intenzivno bavi tim temama već u prvom poglavlju knjige, analizom sumeranskog epa *Gilgameš*, za koji se inače smatra da je prva mit-ska priča u pisanoj formi. Reflektirajući se na ep, Sedláček navodi kako se već u tom epu može prepoznati »sjeme tržišnog principa nevidljive ruke« (str. 38.). Osim toga, u slici organiziranoga grada, u kojemu ljudi mogu slobodno razvijati svoje vještine i sposobnosti, naš autor prepoznaje »fenomen specijalizacije i akumulacije blagostanja te transformacije svete prirode u izvor različitih resursa za isključivo svjetovne svrhe« (str. 42.).

Nadalje, u drugom se poglavlju Sedláček bavi ekonomijom u Starom zavjetu, gdje podsjeća na poznatu činjenicu koja se javlja još dvije tisuće godina prije protestantske etike, a odnosi se na to da se »za Židove, napredovanje u ekonomskom smislu najčešće percipira kao izričaj Božje naklonosti toj osobi« (str. 46.). Osim toga Sedláček zapaža kako je upravo židovsko linearno shvaćanje vremena bitno pridonijelo ekonomskom napretku, za razliku od cikličkoga poimanja vremena kod Grka te kod drugih naroda. Zapravo on navodi kako Stari zavjet donosi potpuno novu »percepciju ekonomske antropologije i ethosa« (str. 46.), koja je preživjela do naših dana (iako danas u znatno izmijenjenim formama) i odigrala vrlo važnu ulogu u razvoju moderne kapitalističke ekonomije.

U trećem poglavlju autor donosi neke manje poznate tekstove grčkoga pjesnika Hesioda, gdje možemo vidjeti kako

se i on bavio ekonomijom, posebno »problemima manjka resursa u gospodarstvu, te potrebom za njihovom učinkovitijom alokacijom«. Zbog toga se može smatrati i »prvim ekonomistom« (str. 96.). Značajni su i Epikurovi hedonistički izvori koji će se kasnije »ekonomizirati« u filozofiji J. Benthama i J. S. Milla (str. 93.). Nadalje, za Sedláčka je važan i Ksenofan kojega naziva »blijantnim ekonomistom« koji se, između ostaloga, bavio pitanjima koristi i maksimizacije zarade. Ksenofan u svojim djelima *Oeconomicus* i *De vectigalibus* »donosi brojne korisne savjete na makro i mikro stupnju, istražujući koristan učinak inicijativa koje bi mogle biti od pomoći vanjskim investitorima, itd.« (str. 99.).

U četvrtom poglavlju naš autor traga za ekonomskim porukama Novoga zavjeta i kršćanskoga svijeta općenito. Ističe kako od »trideset Isusovih prisposoba u Novom zavjetu, njih devetnaest (!) imaju ekonomski ili društveni kontekst« (str. 132.). Ili još šire: »kršćanstvo gradi svoje učenje na etičko-ekonomskim prosudbama«. Osim toga, Sedláček ističe da se tijekom povijesti kršćanstva često isticala vrijednost rada i to da »rad donosi čovjeku užitek i ispunjenje« (str. 149.), da je rad čak svojevrsna čovjekova odgovornost i obveza: »Tko ne radi, neka i ne jede« (2 Sol 3,10). Kasnije se pojavljuje Toma Akvinski koji naglašava važnost privatnoga vlasništva i Sedláček vrlo afirmativno analizira Tominu ulogu i ulogu skolastika općenito, naglašavajući upravo njihove racionalne analize, koje smatra temeljem znanstvene revolucije koja će se dogoditi nekoliko

stoljeća kasnije, a što je bitno oblikovalo i modernu ekonomiju. Sedláček ističe kako upravo mnogi ekonomisti danas i ne znaju i bili bi iznenađeni kada bi znali kako brojni izvodi suvremene ekonomije pripadaju sekulariziranom i tako prikrivenom kršćanstvu (str. 167.).

U sljedeća tri poglavlja Sedláček analizira ne tako davne temelje moderne ekonomije. Ovako piše: »Rene Descartes imao je ključnu ulogu u ekonomskoj antropologiji.« Naime u XVII. stoljeću kartezijanska filozofija otvorila je prostor za viziju »ekonomskoga čovjeka koji je mehanička konstrukcija i koji funkcionira na nepogrešivim matematičkim principima ... i ekonomisti su stoga sposobni objašnjavati njegove unutrašnje motive matematičkim metodama. S Descartesom je »matematička jednadžba postala (religijski) ideal istine« (str. 180.). Bitno drugačije razumijevanje ekonomije donosi Adam Smith, koji je uočio da psihologija, filozofija i etika u stvarnosti pripadaju samoj srži ekonomije. Iako mnogi ekonomisti znaju Smitha tumačiti u duhu utilitarizma, Sedláček ističe kako je poznati Smithov termin »nevidljiva ruka« (koji se i tumači u kontekstu govora o osobnim interesima) u stvari sintagma koju je Smith tek usput, samo jednom, spomenuo u svom djelu *Bogatstvo naroda*. Sedláček posebno naglašava drugo Smithovo djelo *Teorija moralnih osjećaja* koje je važno zbog toga što potencira da su etički principi u stvari »ključna ekonomska pitanja« (str. 210.).

Nakon povijesnih analiza, zaključna poglavlja Sedláčekove knjige označena

su kao posljednje »blasfemične misli«. On smatra da moderna odanost »nezaustavljivom rastu« predstavlja suvremenu manifestaciju stare religijske ideje razvoja povijesti koju sada provode »moderni svećenici« ekonomske struke (str. 247.). Sedláček ističe da je gospodarski napredak donio veliku dobrobit modernom dobu, no da je i dosegnuo svoje korisne granice, i bilo koja ekonomska opcija u budućnosti treba nas naučiti da budemo više zadovoljni s onim što imamo (kao ljudska vrsta) te stupnjem razvoja koji smo dosegnuli. Naravno, to zahtijeva i potpuno nove metodološke temelje za ekonomiju. Naime, ako gospodarski napredak nije osnovni cilj, traganje za korisnošću ne će imati svoju transcendentnu svrhu – »učinkovito« i »neučinkovito« ne će više biti supstituti za dobro i zlo. Upravo to bi mogla biti točka povratka ranijim religijskim gledištima po kojima rad, a ne potrošnja, biva ključni objekt ljudske vrijednosti.

U preinaci ekonomije, Sedláček smatra da je potrebno prvotno smanjiti ulogu matematike. Korištenje matematičkih metoda u ekonomiji za Sedláčeka jest nešto korisno, ali ne i dovoljno. To je samo jedan segment. Ekonomija se temelji na nekim važnijim pitanjima, a to su institucije, kultura, osnovna vjerovanja, čak i religija. Ta pitanja nisu baš povezana s matematikom. Međutim, radije nego da istražuju introspektivnom znatiželjom korijene ekonomije, mnogi današnji ekonomisti odlučuju se na to da ostanu u mraku i sljepilu, u kojem Sedláček vidi određeno religijsko, pomalo fundamentalno sljepilo,

konture religijskoga scijentizma koji zahvaća modernu ekonomiju. Osim toga, u ovom dijelu rada on se dotiče i nekih drugih tema usko povezanih s tom problematikom, a to su: utilitarizam, socijalni darvinizam, konzumerizam te s njim povezani pohlepa i egoizam.

Reakcije na Sedlačkovu knjigu podvoje- ne su. Neki su je kritizirali jer podsjeća na moralizirajuće djelo pop ekonomije. Drugi je hvale jer približava ekonomiju običnom čovjeku i istovremeno se bavi pitanjima ekonomije kao cjeline. Nedavno ju je i *Washington Post* stavio na listu od pet djela iz područja ekonomije koja se moraju pročitati. Osim toga, češko izdanje tog djela *Ekonomie dobra a zla* bilo je *bestseller* u toj zemlji 2009. godine. Inače, engleski prijevod, koji Sedláček naziva »izdanje 2.0« uključuje više materijala i izvora nego češko izdanje.

U ovakvo kratkom osvrtu nije moguće reći je li Sedláček u svojim tezama »u pravu« ili nije. Naime evidentno je da on ne zauzima nekakav »mainstream« stav kad je u pitanju ekonomija, već istražuje literaturu, religijske, filozofske tekstove od drevnih do modernih vremena i poentira na način da kaže da je društvo izvorno tražilo istinu od poeta, prije nego se okrenulo filozofima i u konačnici prirodnim znanostima te matematičarima. Moderna ekonomija ne može se promatrati izolirano od aktualne gospodarske krize za čije rješenje (još uvijek) nema nekakve »čarobne pilule«. Sedláčekovo djelo može u tom smislu ponuditi alternativni način promišljanja gospodarske stvarnosti i ekonomije

je kao znanosti. Knjiga je zanimljiva, informativna, dobro dokumentirana, sadrži iscrpne fusnote, reference na golem opseg literature, kako ekonomske tako i ne-ekonomske (nalazimo vjerojatno više referenci na Wittgensteina, nego kod svih modernih ekonomista zajedno), teze su jasno obrazložene, što upućuje na njihovu uvjerljivost. Iako bi se zbog opsega i sadržaja ova knjiga mogla svrstati u »povijest ideja«, zbog snažnoga ekonomskog naglaska, kojim knjiga odiše, smatramo da je primarno namijenjena ekonomistima i to onima koji su zainteresirani za propitkivanje najdubljih temelja svoje discipline. U konačnici rekli bismo da je knjiga zbog svoje interdisciplinarnosti namijenjena i filozofima, i teolozima, ali i općenito širokom čitateljskom puku jer ju karakterizira uvid u ekonomiju i kulturu te nudi razumijevanje, čak i utjehu u ovim turbulentnim vremenima za svjetsko gospodarstvo.

Šimo Šokčević

E. Bianchi, P. Chiaranz,
A.-L. Michon

Uomini e animali

– Ediz. Qiqajon, Comunità di Bose,
Magnano (BI), 2011., 160 str.

Ljepota Božje objave i širina teološkoga promišljanja rađaju i dopuštaju razna propitkivanja o stvorenom svijetu. Upravo u tomu svjetlu želimo prikazati sadržaj zbornika, naslovljenog »Ljudi i životinje«, izdanoga na talijanskom jeziku, koji tematizira položaj životinja u